

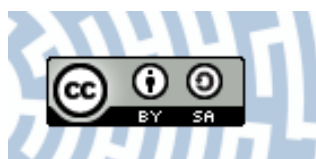

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: O współczesnych tendencjach krytyki literackiej : próba opisu

Author: Monika Karwacka

Citation style: Karwacka Monika. (2019). O współczesnych tendencjach krytyki literackiej : próba opisu. "Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze" T. 29 (2019), s. 122-137, doi 10.31261/RSL.2019.29.07

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

MONIKA KARWACKA
Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6356-9953>

O WSPÓŁCZESNYCH TENDENCJACH KRYTYKI LITERACKIEJ. PRÓBA OPISU

ABOUT MODERN LITERARY CRITICISM TENDENCIES. DESCRIPTION ATTEMPT

Modern contemporary criticism undertakes new methods to create attractive and widely readable texts. The author of the hereby article attempts to identify innovative trends in Russian literary criticism texts published in prestigious magazines. Russian literary magazines are commonly regarded as the highest intellectual indicator of Russian culture. Nevertheless, recent texts published in literary magazines imply aggression, invectives and various linguistic elements typical for unprofessional critical discourse. Therefore, there appeared the need to analyse new ideas altering traditional literary criticism in literary magazines.

Keywords: modern literary criticism, literary magazines, Russian culture, virtual literary criticism.

О СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЯХ ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКИ. ПОПЫТКА ОПИСАНИЯ

Современная критика предпринимает новые методы для создания привлекательных и широко читаемых текстов. Автор настоящей статьи пытается выявить инновационные тенденции в русскоязычных литературно-критических текстах, публикуемых в престижных журналах. Русские литературные журналы обычно считаются высшим интеллектуальным показателем русской культуры. Тем не менее, последние тексты, опубликованные в литературных журналах, подразумевают агрессию, инвективы и различные лингвистические элементы, характерные для непрофессионального критического дискурса. Поэтому возникла необходимость проанализировать новые идеи, изменяющие традиционную литературную критику в литературных журналах.

Ключевые слова: современная литературная критика, литературные журналы, русская культура, виртуальная литературная критика.

W Rosji przestrzeń wirtualna jest obecnie głównym miejscem publikowania tekstów literackich i krytycznoliterackich, gwarantuje ich dostęp do szerokiego audytorium i promocję udostępnianych tekstów. Rosyjska krytyka w przeciągu ostatniej dekady wyszła z „analogowej” przestrzeni czasopism literackich (*толстые журналы*) i sprawnie opanowuje wszelkie dostępne źródła przekazu informacji, z których korzysta wiele grup społecznych. Autorskie strony krytyków¹, portale literackie², kanały na YouTubie, fora krytycznoliterackie, programy telewizyjne dostępne online — to przykładowe miejsca zamieszczania i promowania tekstów krytycznoliterackich. Takie formy funkcjonowania krytyki tworzą nowe możliwości oddziaływania. Nadto, krytycy często występują w audycjach radiowych i telewizyjnych w roli ekspertów, prowadzą programy autorskie, które większość społeczeństwa rosyjskiego ogląda w telewizji lub w sieci. Telewizja, radio i internet budują „piar” krytyków literackich, którzy stopniowo stają się celebrytami. Reprezentanci klasycznej szkoły krytycznoliterackiej dążą do zachowania i potwierdzenia swojej bogatej erudycji i takiegoż warsztatu stylistycznego, jednak znaczna część czynnych krytyków, bez względu na przynależność pokoleniową, wykorzystuje różnorodne strategie retoryczne, socjolingwistyczne i psychologiczne, co zasadniczo zmienia obraz dyskursu krytycznoliterackiego w XXI wieku.

W artykule zostanie podjęta próba charakterystyki nowych zjawisk w rosyjskiej krytyce literackiej, które świadczą o dążeniu do ugruntowania jej miejsca w czasopismach literackich, przy jedno-

¹ Wielu pisarzy rosyjskich ma oficjalne strony internetowe, a nierzadko i strony swoich książek, na przykład Zachar Prilepin (<http://zaharprilepin.ru/>), <http://sankya.ru/>), Borys Akunin (<http://www.akunin.ru/>) czy Dmitrij Głuchowski (<http://www.glukhovskiy.ru/>), <http://www.m-e-t-r-o.ru/>), <http://www.futu.re/>), <http://www.metro2035.ru/>).

² Interesującymi przykładami projektów literackich, które zyskują coraz większą popularność nie tylko wśród Rosjan, ale i czytelników zagranicznych, są LiveLib.ru (<https://www.livelib.ru/>) i ЛитКульт (<http://litcult.ru/>). Z kolei na stronie jednego z projektów Rosyjskiej Biblioteki Narodowej można znaleźć listę najpopularniejszych literackich portali internetowych. Zob. <http://nlr.ru/prof/reader/poleznlink/literaturnye-portaly> (29.03.2019).

czesnym skierowaniu uwagi czytelników, zafascynowanych technologicznymi innowacjami, w stronę tradycyjnego czasopisma, gdzie doświadczeni, ale również i początkujący krytycy literaccy „starego” i „młodego” pokolenia, prezentują nowatorskie rozwiązania interpretacyjne w coraz ciekawszy sposób.

Jak twierdzi Julia Goworuchina: „Методы гуманитарного научного познания используются критикой не в ‘чистом виде’, переосмысливаются”³. Współczesna krytyka literacka, jej zdaniem, obniża swój poziom i zadania, które przechylają się w stronę mniej wymagającego odbiorcy, stąd: „Редуцируется жесткое требование научной доказательности, логической аргументированности; необязательным становится требование целостности в подходе к произведению”⁴. Świadoma orientacja krytyków na cel pragmatyczny doprowadziła do zwiększenia różnorodności chwytów, dzięki którym możliwa jest realizacja wspomnianych celów. Goworuchina zwraca uwagę na intensyfikację ekspresywności w tekstach krytycznoliterackich:

Высокая степень экспрессивности может служить дополнительным (но не обязательным) показателем доминирования прагматической составляющей метода. И наоборот, бесстрастность, эмоциональная „скудость” суждений свидетельствует о наличии, но не выраженности названной компоненты⁵.

Zaproponowana klasyfikacja tekstów krytycznoliterackich, przeprowadzona przez Goworuchinę, ze względu na ukierunkowanie interpretacji, daje podstawy do wyróżnienia trzech jej typów: „интерпретация Я-центричная, тексто(авторо)центричная и интерпретация, направленная на читателя”⁶. Jednocześnie badaczka uważa, że interpretacja, która najwyraźniej odzwierciedla proces „samointerpretacji w rezultacie rozumienia zjawiska literac-

³ Ю.А. Говорухина, *Метод современной литературной критики*, „Вестник Томского государственного университета” 2010, nr 333, s. 10.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże, s. 11.

kiego”⁷, to tzw. интерпретация Я-центричная. Działania interpretacyjne krytyka są inspirowane jego własnymi przekonaniem — analizując dzieło literackie, „wyczytuje” on sensy aktualne dla niego⁸.

Krytycy rosyjscy korzystają z retoryki masowych środków przekazu informacji, na przykład, języka potocznego, a także narzędzi socjolingwistycznych, dzięki którym łatwiej docierają do odbiorców, w tym miłośników popkultury. Praktyki tego typu odnajdziemy w pracach Igora Diedkova, Siergieja Czuprynina, Iriny Rodniańskiej, Lwa Annińskiego, Dmitrija Bawilskiego, Nikity Jeli-sejewa i wielu innych.

Zjawisko ekspozycji pozycji eksperta, określane przez badaczy rosyjskich jako ekspertokracja (*экспертотократия*), można zaobserwować coraz częściej w wypowiedziach krytycznoliterackich nie tylko w przestrzeni wirtualnej, lecz również w tradycyjnych czasopiśmie literackich. Według Stanisława Szakirowa rosnąca liczba źródeł informacji, głównie w postaci olbrzymiej ilości stron internetowych na dowolny temat, paradoksalnie zmniejszyła możliwości pozyskania nowej wiedzy i obniżyła poziom innowacji w zakresie prezentowanych informacji. Współczesny człowiek, zdaniem badacza, ma potrzebę permanentnego wsparcia ze strony specjalistów, poszukuje profesjonalnej rady i wszelkiego rodzaju konsultacji. Szakirow zauważa, że wiedza staje się towarem, a rezultatem ekspertokracji jest „плюрализм мнений, множественности позиций и вариантности оценок”⁹.

Julia Szczerbina niebezpieczeństwo danego zjawiska upatruje w tym, że paralelnie z ekspertokracją coraz bardziej uaktywnia się inwektokracja (*инвектотократия*), co prowadzi do stosowania przez krytykę literacką agresywnych form komunikacji literackiej. Z jednej strony inwektokracja przeczy idei języka literackiego, którym posługują się krytycy, z drugiej zaś jest to jeden ze sposobów przyciągnięcia uwagi czytelników, dominujący u autorów, sięgają-

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

⁹ Ю. Щербина, *Экспертотократия: ремесло и промысел*, „Нева” 2011, nr 12, s. 177.

cych po coraz nowsze strategie i chwytły, aby wywołać emocje u odbiorców i zainteresować ich nie tylko utworem literackim, ale również tekstem krytycznym, a także jego autorem¹⁰.

Emocjonalność (*эмоциональность*) w pracach krytycznoliterackich przyjmuje niepokojące formy, podczas gorących dyskusji pojawia się coraz więcej agresywnych konstatacji. Szakirow w jednej ze swoich prac omawia spór pomiędzy dwoma krytykami w dwóch różnych mediach. Toczą go Wasilij Szyriajew w rubryce „Критика вне формата” w tradycyjnym formacie czasopisma „Урал” oraz znana krytyczka literacka Waleria Pustowa w artykule *Слушайте музыку инволюции*, który został opublikowany na jej autorskiej stronie na portalu „Живой журнал”. Szakirow określa cechy warsztatu Szyriajewa, który uprawia krytykę atrakcyjną dla czytelników. Jego teksty spełniają wymogi formalne klasycznej krytyki literackiej, opartej głównie na analizie, a jednocześnie pisze on językiem agresji, której celem jest permanentna deprecjacja twórczości innych krytyków, uznawanych obecnie za najlepszych w Rosji. Ironia, sarkazm, drwina, które tworzą plotkarską atmosferę, to często stosowane przez Szyriajewa środki językowe. Wypowiedź Szyriajewa na łamach czasopisma „Урал”, będąca przykładem prowokacji, atakuje Walerię Pustową. Artykuł krytycznoliteracki, opublikowany w prestiżowym czasopiśmie, w sposób oczywisty powinien reprezentować profesjonalizm i kulturę języka, tymczasem Szyriajew demonstracyjnie wykorzystuje agresję językową, by „rozprawić się” z Pustową:

Разберем же г. Пустовую. Валерия — от Велес (Волос), преисподний б-гЪ, отвечающий за нефть и все дела, собственно Бог (богатства), которому сопротивостоит Перун-Господь. Не случайно одноименное имя избрала себе известная Вал. Гей-Гармоника. (На сегодняшний момент Велес воплощён в прозаика Андрея Волоса.) Пустовая — от бог пустыни СеТ, Сагана. Впрочем, отчество Ефимовны вполне добродушное. Короче говоря, Валерия Пустовая — это Саудовская Аравия нашей литературной критики: море песка, воды нет, зато „там внизу” — исполнение чорнова золота¹¹.

¹⁰ Tamże.

¹¹ В. Ширяев, *Валерия Пустовая как Саудовская Аравия нашей литературной критики*, „Урал” 2012, nr 9, <http://uraljournal.ru/work-2012-9-421> (26.03.2019).

Krytycy rozumieją ograniczenia współczesnego odbiorcy i starają się dostosować do jego oczekiwań. Należy zgodzić się z Szakirowem, który pisze: „Из литературного процесса уходит большая концептуальная статья, рецензия сокращается до аннотации, а авторский портрет ‘снимается’ до биографической справки”¹². Agresja, zdaniem badacza, jest powszechna w krytyce: „Стиль общения критиков допускает использование брани и прямых оскорблений, которые встречаем не только в ‘сетевых’, но и в ‘бумажных изданиях’”¹³. Krytyk wybiera strategię interpretacyjną, aby wykreować atrakcyjny i przykuwający uwagę czytelników obraz samego siebie, podnieść wartość swoich tekstów i ugruntować popularność krytyki w ogóle. Szakirow wymienia trzy strategię interpretacyjne odpowiadające kolejno trzem typom krytyków, tj. krytykowi-intelektualście (*критик-интеллектуал*), krytykowi-ekspertowi (*критик-эксперт*) i krytykowi-prześmiewcy (*критик-пересмешиник*)¹⁴.

Krytyk-intelektualista wyróżnia się na tle pozostałych głównie ze względu na strategię unikającą negatywnych ocen. Prezentuje on szerokie spektrum zagadnień i problemów, korespondujących z tematem przewodnim omawianego dzieła, uruchamia bogaty kontekst, nie tylko literacki — w wypowiedziach pojawiają się, na przykład, kwestie filozoficzne. Szakirow twierdzi, że krytyk-intelektualista prowadzi swoje rozważania o literaturze dystansując się od istoty krytycznoliterackiego fachu, gdyż nie krytykuje i nie ocenia, a jedynie komplementuje, demonstrując przy tym swoje bogate zaplecze intelektualne. Według Szakirowa teksty krytyków-intelektualistów kierowane są do czytelników wykształconych, zainteresowanych intelektualną rozrywką: „[...] дружелюбный стиль общения, обилие информации, ироничность, наблюдательность — это типичные черты критика-интеллектуала, которые притягивают читателей”¹⁵.

¹² С.М. Шакиров, *Интерпретационные стратегии современной литературной критики: время кризиса*, „Медиасреда” 2014, nr 9, s. 13.

¹³ Тамże.

¹⁴ Тамże.

¹⁵ Тамże.

Strategia krytyka-eksperta koresponduje z metodą, którą Julia Goworuchina określa jako „analitycznie zorientowaną”¹⁶. Jak podkreśla badaczka: „Аналитико-ориентированный метод реализует однотипную прагматическую цель критика — убедить читателя в верности собственных суждений”¹⁷. Krytyk wykorzystuje instrumentarium metod naukowych, a ujęcie naukowe pełni funkcję pragmatyczną — wywołuje u odbiorcy poczucie wiarygodności przedstawianego mu materiału. Krytyk-ekspert nie odczuwa potrzeby znajomości i wykorzystania narzędzi retorycznych, gwarantujących atrakcyjność tekstu. Nie podejmuje również próby identyfikacji poziomu intelektualnego, a także określenia oczekiwań erudycyjnych odbiorcy¹⁸.

Krytyk-prześmiewca łatwo może przejść strategię krytyki agresywnej i jednocześnie pozamerytorycznej, bliską, zdaniem Szakirowa, strategii tzw. trollingu, jak to ma miejsce w wypadku tekstów Szyriajewa publikowanych w czasopismach literackich. Absurd jako główne narzędzie tworzenia tekstu, dekonstrukcja krytycznych systemów i ocen, cynizm, łamanie tabu językowego, realizując wspomnianą strategię agresji, która dotyczy wszystkich możliwych komponentów omawianego tekstu. Szyriajew wyśmiewa i cynicznie analizuje nawet nazwisko znanej krytyczki: „Валерия Пустоваая является зачинщиком новой риторической фигуры — figura pustovaica. Формула ее [<X>-ая (ое, ый) <X>”¹⁹.

Interesujące jest postrzeganie procesu krytycznoliterackiego przez samych krytyków. W 2016 roku podczas XVI Forum Młodych Pisarzy (Форум молодых писателей России, стран СНГ и зарубежья) odbyły się obrady okrągłego stołu, dedykowane zagadnieniu *Роль критики в современной литературе*. Uczestnikami spotkania byli przede wszystkim młodzi krytycy, którzy podjęli próbę określenia stanu krytyki poprzez porównanie różnych

¹⁶ Ю.А. Говорухина, *Метод современной литературной критики...*, s. 11.

¹⁷ Тамże.

¹⁸ С.М. Шакиров, *Интерпретационные стратегии современной литературной критики...*, s. 13.

¹⁹ Тамże.

stylów krytycznoliterackich. W trakcie całego przedsięwzięcia zorganizowane zostały warsztaty, które tradycyjnie prowadziła redakcja czasopisma „Вопросы литературы”. Młodych krytyków poproszono, by nie skupiali się na obecnym etapie rozwoju krytyki i globalnej jej recepcji, by unikali kwestii ogólnych, ale wypowiedzieli się jedynie na temat swojego konkretnego zadania i roli we współczesnym dyskursie krytycznoliterackim. Opinie i komentarze krytyków wyraźnie różniły się od wypowiedzi sformułowanych podczas debaty uczestników spotkania na temat statusu i gatunków krytyki literackiej (Форум о статусе и жанрах литературной критики), które odbyło się w 2007 roku, co potwierdza, jak w ciągu dekady zmieniła się społeczna i literacka sytuacja. Igor Szajtanow konkluduje:

[...] если молодые критики, говорившие о своем ремесле в 2007 году, боялись, как ВИЧ-инфекции, измельчания жанра, газетчины, гламура, то в нынешних выступлениях всегда присутствует мотив конкретного целеполагания, очень локальной творческой задачи²⁰.

Dyskusja z 2007 roku wyraża obawę autorów, dotyczącą relokacji krytyki, co negatywnie wpływa na jej stan i jakość. Wcześniej typowym miejscem krytyki było czasopismo literackie, teraz — gazeta. Jak podkreśla Szajtanow: „С местом действия меняется и способ говорения, то есть жанр и стиль”²¹. Optymizmem napawa fakt, że mimo pesymistycznych prognoz czasopisma literackie są nadal obecne na rynku, czego świadectwo odnajdziemy w pracy Ilony Motejunajte i Marii Krasiewy. Badaczki podkreślają, że mówienie o upadku czasopism literackich w Rosji jest przedwczesne z dwóch ważnych powodów:

Во-первых, несмотря на объективные финансовые трудности, журналы все же существуют, не теряя своих достоинств ни в области

²⁰ И. Шайтанов, *Роль критики в современной литературе. Круглый стол на Форуме молодых писателей*, „Вопросы литературы” 2017, nr 3, <http://magazines.russ.ru/voplit/2017/3/rol-kritiki-v-sovremennoj-literature-pr.html> (28.03.2019).

²¹ Там же.

информирования читателей, ни в плане сохранения высоких эстетических критериев в отборе литературы²².

Drugi powód, który nie pozwala mówić o wygaszaniu czasopism literackich, to adaptacja ich tradycyjnego wariantu do przestrzeni internetu, co dowodzi, że nowoczesne możliwości technologiczne mogą zaspokoić potrzeby czytelników. Ponadto, biorąc pod uwagę ogólny spadek liczby odbiorców, badaczki zauważają, że procent czytelników czasopism literackich pozostaje na dość wysokim poziomie, co daje podstawy widzieć w nich „важный эстетический феномен, отмеченный национальной специфичностью”²³.

Krytyka literacka, która zachowuje walor klasyczny, nadal odnajduje swojego odbiorcę i utrzymuje się w czasopismach literackich na ugruntowanej pozycji. Szajtanow przyznaje, że jest ona wciąż w pełni profesjonalna, chociaż, jak twierdzi, „резонанс ее слова уже совсем не тот. Оно звучит только для своего круга, все сужающегося до числа тех, кто каким-то образом имеет профессиональное отношение к литературе”²⁴.

Jednak krytycy, którzy publikują w czasopismach literackich, zdaniem Szajtanowa, w znacznym stopniu odchodzą od klasycznego wariantu. Informacja o dziele literackim pojawia się na drugim planie, najważniejszą rolę odgrywa zaś sam autor tekstu krytycznoliterackiego. Wielu z nich decyduje się przejść w szeregi pisarzy, gdyż mówienie „obcym tekstem” stało się mało interesujące. Niestety, według Szajtanowa, większość z nich łatwo popada w grafomanię. Ponadto, profesjonalni krytycy stronią od publicystyki, skłaniają się bardziej w kierunku krytyki filologicznej, co znacząco zmienia obraz krytyki w ogóle:

Она стала дискурсивной, интертекстуальной и прочая, и прочая. Критический филологизм чреват нечитабельностью собственного текста

²² И.В. Мотеюнайте, М.В. Красева, „Толстый” журнал и литературный процесс сегодня: на примере литературной критики журнала „Октябрь”, „Вестник Псковского государственного университета” 2015, nr 1, s. 189.

²³ Тамże.

²⁴ И. Шайтанов, *Роль критики в современной литературе...*

и окончательной девальвацией даже тех терминов, которые, до того как их заболтали на газетной или журнальной полосе, имели какой-то смысл²⁵.

Niemniej, na co zwraca uwagę Szajtanow, istnieją wartości, które gwarantują sukces krytyki i jest to, między innymi, wspomniana erudycja, ewokująca zaufanie do autora nie dlatego, że „рассыпает горох модных (или недавно бывших модными) терминов”²⁶ — dzieje się tak, ponieważ krytyk potrafi wykorzystać swoją nieprzeciętną erudycję, by przedstawić z pozoru trudne terminy literackie jako zrozumiałe. Dobry przykład stanowi twórczość Iriny Rodniańskiej, której wypowiedzi krytycznoliterackie stają się artefaktem literackim, a jej teksty publikowane są w takich czasopismach jak: „Новый мир”, „Знамя”, „Вопросы литературы”, „Литературное обозрение”, „Север”, „Арион”, „Посев”²⁷.

Szajtanow zauważa, że jednym z rozwiązań, mających na celu przyciągnięcie uwagi przez krytykę literacką, jest ukonstytuowanie się nowych jej gatunków. Dość wymienić przewodniki literackie, które koncentrują się na prezentacji informacji o literaturze. Jak pisze krytyk: „[...] владение информацией — знамение времени, то ее привлекательность сказалась на самом верху критического цеха”²⁸. Najbardziej wyróżniającym się przykładem jest dwutomowa encyklopedia *Новая Россия: мир литературы*²⁹, która wywołała gorącą dyskusję w środowisku literackim i krytycznoliterackim. Ze zdziwieniem przyjęto fakt rezygnacji Czuprynina z profesji krytyka literackiego i podjęcie działalności w charakterze autora słowników i encyklopedii. Szajtanow z satysfakcją wymienia prace Czuprynina i uważa jego aktywność za niezwykle ważną dla rozwoju literatury rosyjskiej. Inny krytyk, uchodzący w środowisku

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ Zob. Ирина Бенционовна Роднянская [аннотация], <http://magazines.russ.ru/authors/r/rodnyanskaya> (10.03.2019).

²⁸ И. Шайтанов, *Роль критики в современной литературе...*

²⁹ Zob. С. Чупринин, *Новая Россия: мир литературы: энциклопедический словарь-справочник в 2 т.*, Пропаганда, Санкт-Петербург 2002–2003.

za znakomitego i uznawany za ważną postać w procesie rozwoju krytyki literackiej, to Andriej Nemzer:

Немзер пришел, когда многие критики паковали вещи, поскольку „литература кончилась”. Он пришел и сказал: она только начинается. И объявил „замечательное десятилетие”, которого не было³⁰.

Reasumując swoje rozważania, Szajtanow z zalem konstatuje niedostatecznie zauważalną obecność krytyki w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku i brak polemiki, która jest niezbędna do tworzenia nowej literatury: „Современная безапелляционность суждения (монологизм) к этому не располагает. Она располагает к тому, чтобы обругать, оскорбить, но спорить — нет. Для этого нужны спокойствие ума и аргументы”³¹. Przyszłość krytyki, zdaniem Szajtanowa, należy upatrywać w młodych, którzy wybierają czasopisma i inspirować dyskusje. Polemika przykuwa uwagę czytelników. Krytycy oceniają prace swoich kolegów, spierają się na temat merytoryki tekstów krytycznoliterackich. Z jednej strony, propagują w ten sposób prace wybranych autorów, robiąc im jawną reklamę, jak na przykład Dmitrij Bykow w stosunku do Zachara Prilepina (niekoniernie z wzajemnością), z drugiej zaś, często negatywnie odnoszą się do prac innych krytyków, wykorzystując wspomnianą inwektykrację. Warto dodać, że na przykład Szczerbina, wśród agresywnych krytyków, których teksty nie wpisują się w tradycyjny dyskurs krytycznoliteracki, a ich autorzy uważają, że mają prawo obrażać innych, wyróżnia szczególnie ich typ, który charakteryzuje następująco:

[...] обобщенный образ литературного критикана: этакий искушенный, умудренный и энергичный мэтр, которого настолько достали бездарные писатели и поэты, что он, горячась за судьбы литературы, с высокого штиля перескакивает на площадную брань; ему якобы доступны все языковые стратегии и практики, но деградация писателей вынуждает его к словесной агрессии³².

³⁰ Тамże.

³¹ Тамże.

³² Ю. Щербина, *Оскорбительная критика: опыт отражения*, „Нева” 2013, nr 1, <http://magazines.russ.ru/neva/2013/1/sh13-pr.html> (15.03.2019).

Badaczka podaje przykłady tekstów krytycznoliterackich, które pomimo obecnej w nich inwektykacji, agresywnej, wręcz skandalizującej, mają wiele walorów profesjonalnej wypowiedzi krytycznoliterackiej. Szcerbina przyznaje, że coraz częściej aktywni krytycy stosują wręcz wulgarny język, lecz ich teksty są głęboko przemyślane, zawierają dogłębną analizę, prezentują indywidualny koncept krytycznoliteracki pozbawiony zapożyczeń, a ich autorzy korzystają z wyspecjalizowanych strategii krytycznoliterackich, spośród których na pierwszy plan wysuwają się: „глубина погружения в текст, тщательность проработки материала, аргументированность анализа, независимость от чужих суждений, дистанцированность от личных пристрастий и вкусов”³³.

Prace krytycznoliterackie, które utrzymują wysoki poziom to między innymi teksty Ałły Łатынiny, w których pojawia się „фиксация критических наблюдений над текстом, внятный и подробный комментарий содержания”³⁴. Szcerbina, analizując prace Łатынiny, podkreśla mistrzostwo jej warsztatu krytycznoliterackiego, jako przykład wskazując recenzję powieści Prilepina:

Отмечая в *Черной обезьяне* элементы сюжетной и стилевой вторичности, Латынина тем не менее отмечает умение автора „несколькими беглыми штрихами создать рельефный портрет эпизодического персонажа” и полагает, что „отчетливые знаки влияний не умаляют сильных сторон Прилепина — образности, метафоричности, умения складывать слова”³⁵.

Ałła Łатынина jest obecnie jednym z niewielu krytyków literackich, którzy opierają swoje teksty na zasadach krytyki wysokiej próby. Są to teksty w pełni profesjonalne, publikowane głównie w czasopiśmie literackich. Znajdziemy w nich mocną argumentację, komentarze są odpowiedzią na szereg pytań, które badaczka stawia, by wskazać na głęboki kontekst literacki, filozoficzny, społeczny, a co najważniejsze, jej wypowiedzi prowadzone są w sposób wyważony i pozbawiony zbędnej emocjonalności. Wartość jej tek-

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

³⁵ Ю. Щербина, *Оскорбительная критика: опыт отражения...*

stów stanowią erudycyjny wywód oraz bogate doświadczenie krytycznoliterackie, które nie wymaga dodatkowej retoryki, by przyciągnąć czytelników.

W kontekście wszechobecnej językowej agresji, wspomnianej inwektokracji, Szcherbina definiuje cechy profesjonalnego warsztatu krytycznoliterackiego obecne w wypowiedziach, niestety, coraz mniejszej liczby autorów. Według badaczki wyróżniki wypowiedzi krytycznoliterackich wysokiej próby to przede wszystkim:

апологетические допущения (позитивные гипотезы), проходящие проверку последующим анализом („предположим, автор хотел здесь показать...”; „возможно, данная сцена понадобилась для...”; „этот интерес можно было бы объяснить тем-то и тем-то...” и т. п.)³⁶.

Inny przykład cech profesjonalnej „czystej” krytyki literackiej to „воспроизведение хода авторской мысли или действий, выполняемых персонажами (например, набрать в интернет-поисковике те же слова, какие набирает главный герой романа)”³⁷. Kolejna wartość to technika rekonstrukcji procesu tworzenia tekstu, prawdopodobnego trybu pracy nad powieścią i prognozowanie najbardziej możliwych scenariuszy, wątpliwości i obaw autora, dotyczących tworzonej fabuły, odkrycia kluczowych idei czy prezentowanych obrazów.

Szakirow słusznie twierdzi, że dzisiejszy kryzys krytyki można określić głównie na podstawie niskiej liczby czytelników. Jednak, jak zauważa, gdy spada ilość, rośnie jakość publiczności krytycznoliterackiej. Goworuchina konstatuje, że można mówić o „wykwalifikowanym czytelniku”³⁸, gdyż dyskurs krytycznoliteracki stanowi syntezę dyskursu artystycznego, naukowego, publicystycznego, retorycznego i reklamowego. Badaczka podkreśla, że syntetyczność doprowadziła do pojawienia się nowych form funkcjonowania kry-

³⁶ Там же.

³⁷ Там же.

³⁸ Ю.А. Говорухина, *Литературно-критический дискурс как открытая система*, „Вестник Томского государственного университета” 2010, nr 2 (10), s. 58–67.

tyki literackiej, która przeniknęła głównie do formatów niezwiązanych z czasopismami literackimi, co daje możliwość dotarcia do większej liczby odbiorców. Wpływ środków masowego przekazu jest coraz wyraźniej widoczny w strategiach wykorzystywanych przez krytyków, nawet tych, którzy publikują w czasopismach literackich.

Zdaniem Szakirowa, wiele tekstów krytycznoliterackich nosi znamiona reklamy („манипулятивные риторические стратегии, неаргументационные способы воздействия”³⁹). Krytycy w tekstach drukowanych na łamach czasopism literackich zmniejszają dystans między czytelnikiem a krytykiem, aby stworzyć „некритическое восприятие суждений”, tylko dlatego, że dopiero w takich okolicznościach powstaje „ощущение собственной компетентности, что увеличивает убедительность суждений критика”⁴⁰.

Czasopisma od początku swojego istnienia odgrywają ważną rolę społeczną, mają istotny wpływ na powstanie deliberującej sfery publicznej, są swego rodzaju forum wymiany poglądów. Literacka sfera publiczna, którą Jürgen Habermas określił jako „laboratorium ćwiczebne dla publicznych rozważań”⁴¹, działająca aktywnie w rosyjskich czasopismach literackich, promuje nie tylko krytykę literacką, ale staje się również narzędziem, dzięki któremu dociera do rosyjskiej sfery publicznej w różnych grupach wiekowych i inicjuje dyskusje wychodzące poza granice literatury, które służą rozwojowi społeczeństwa w ogóle.

Konkludując, nie ma wątpliwości, że trwa walka o pozycję i rolę krytyki, o jej siłę oddziaływania. Prawdą jest, że wiele tekstów charakteryzuje język agresji, krytycy stają się prześmiewcami, dbają jedynie o autoprezentację i są bardziej zainteresowani indywidualną popularnością. Wciąż jednak istnieją profesjonalni krytycy, którzy publikują wysokiej jakości teksty, zmuszające do refleksji i zachęca-

³⁹ С.М. Шакиров, *Литературная критика и реклама*, „Вестник Челябинского государственного университета” 2016, nr 7 (389), s. 170.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ A. Ochman, *Medialna sfera publiczna według Jürgena Habermasa*, „Studia Paradyskie” 2015, t. 25, s. 148.

jące do lektury. Proces rozwoju krytyki, jak widać na podstawie zaprezentowanego materiału, trwa. Przestrzeń czasopism literackich w tradycyjnym formacie kurczy się, jednocześnie poszerzając zasięg wpływu w przestrzeni wirtualnej, ponieważ większość prestiżowych czasopism literackich publikowana jest w formie elektronicznej, gdzie metakrytyczna polemika przybiera na sile wraz z pojawieniem się nowego uczestnika dyskusji online — czytelnika, który obecnie ma możliwość aktywnego udziału w debatach krytyków.

REFERENCES

- Chuprinin, Sergey I. *Novaya Rossiya: mir literatury: entsiklopedicheskiy slovar'-spravochnik v 2 t.* Sankt-Peterburg: Propaganda 2002–2003 [Чупринин, Сергей И. *Новая Россия: мир литературы: энциклопедический словарь-справочник в 2 т.* Санкт-Петербург: Пропаганда, 2002–2003].
- Govorukhina, Yuliya A. "Literaturno-kriticheskiy diskurs kak otkrytaya sistema." *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 2(10), 2010 [Говорукина, Юлия А. "Литературно-критический дискурс как открытая система." *Вестник Томского государственного университета*, № 2 (10), 2010].
- Govorukhina, Yuliya A. "Metod sovremennoy literaturnoy kritiki." *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 333, 2010 [Говорукина, Юлия А. "Метод современной литературной критики." *Вестник Томского государственного университета*, № 333, 2010].
- Ochman, Andrzej. "Medialna sfera publiczna według Jürgena Habermasa." *Studia Paradyskie*, vol. 25, 2015.
- Moteyunayte, Ilona W., Kraseva, Mariya W. "'Tolstyy' zhurnal i literaturnyy protsess segodnya: na primere literaturnoy kritiki zhurnala 'Oktaybr'." *Vestnik Pskovskogo gosudarstvennogo universiteta*, vol. 1, 2015 [Мотеюнайте, Илона В., Красева, Мария В. "'Толстый' журнал и литературный процесс сегодня: на примере литературной критики журнала 'Октябрь'." *Вестник Псковского государственного университета*, вып. 1, 2015].
- Shakirov, Stanislav M. "Interpretatsionnyye strategii sovremennoy kritiki: vremya krizisa." *Mediasreda*, no. 9, 2014 [Шакиров, Станислав М. "Интерпретационные стратегии современной критики: время кризиса." *Медиасреда*, № 9, 2014].
- Shakirov, Stanislav M. "Literaturnaya kritika i reklama." *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 7 (389), 2016 [Шакиров, Станислав М. "Литературная критика и реклама." *Вестник Челябинского государственного университета*, № 7 (389), 2016].
- Shaytanov, Igor' O. "Rol' kritiki v sovremennoy literature. Kruglyy stol na Fomume molodykh pisateley." *Voprosy literatury*, no. 3, 2017, <http://magazines>.

russ.ru/voplit/2017/3/rol-kritiki-v-sovremennoj-literature-pr.html. Accessed 28 March 2019 [Шайтанов, Игорь О., "Роль критики в современной литературе. Круглый стол на Форуме молодых писателей." *Вопросы литературы*, № 3, 2017, <http://magazines.russ.ru/voplit/2017/3/rol-kritiki-v-sovremennoj-literature-pr.html>. Дата обращения: 28 марта 2019].

Shcherbinina, Yuliya. "Ekspertokratiya: remeslo i promysel." *Neva*, no. 12, 2011 [Щербинина, Юлия. "Экспертократия: ремесло и промысел." *Нева*, № 12, 2011].

Shcherbinina, Yuliya. "Oskorbitel'naya kritika: opyt otrazheniya." *Neva*, no. 1, 2013, <http://magazines.russ.ru/neva/2013/1/sh13-pr.html>. Accessed 15 September 2019 [Щербинина, Юлия. "Оскорбительная критика: опыт отражения." *Нева*, № 1, 2013, <http://magazines.russ.ru/neva/2013/1/sh13-pr.html>. Дата обращения: 15 марта 2019].

Shiryayev, Vasilii. "Valeriya Pustovaya kak Saudovskaya Araviya nashey literaturnoy kritiki" *Ural*, no. 9, 2012, <http://uraljournal.ru/work-2012-9-421>. Accessed 26 March 2019 [Ширяев, Василий. "Валерия Пустовая как Саудовская Аравия нашей литературной критики". *Урал*, № 9, 2012, <http://uraljournal.ru/work-2012-9-421>. Дата обращения: 26 марта 2019].